

Управление образования администрации Дзун-Хемчикского кожууна Республики Тыва
Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
Чыраа-Бажынская средняя общеобразовательная школа

РАССМОТРЕНО

МО учителей

 /Дарбий Ш.А./

Протокол № 1
от «18» 08 2023 г.

СОГЛАСОВАНО

Зам. директора УВР

 /Ооржак Ч.В./

от «18» 08 2023 г.

УТВЕРЖДЕНО

Директор школы

 /Монгуш Э.О./

Приказ № 92
от «18» 08 2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

по родному (тувинскому) языку

(наименование учебного предмета, курса, дисциплины)

4 (четвертый) «б»

(класс)

Составлено на основе программы общеобразовательных учреждений:

И.Ч.Эргил-оол, Н.Ч.Дамба, Н.М. Ондар. Тыва дыл 4 класс.-М:Просвещение,2013г
(автор учебника, издательство, год издания)

Количество часов в неделю: 2 ч

Количество часов в год: 68 ч

Составила: учитель начальных классов, Дарбий Шораана Адар-ооловна, первая категория

2023-2024

(учебный год)

Тайылбыр бижик

Тыва дыл – Тыва Республиканын ундезин чурттакчылары болур тываларнын торээн дылы. Амгы уеде ол Тыва Республиканын куруне дылдарынын бирээзи апарган. Тыва дыл чугле харылзажырынын эвес, тыва культуранын – улустун аас чогаалынын, литературанын, театр уран чуулунун болгаш радио, теледамчыдылганын, парлалганын, эртемнин, албан - херек кылырынын, ооредилгенин база кижизидилгенин дылы апарган.

Тыва школалар тургустунганынын бирги хунунден эгелээш, тыва дылды тускай эртем кылдыр ооредип эгелээн деп тыва эртемденнер бижип турар.

Тыва дылды эге школага ооредири уругларнын угаан-медерелин, логиктиг боданышкынын сайзырадырынга, оларны эки мозу-шынарга кижизидиринге, куш-ажылга белеткээринге, уругларнын ниити билиинин, культуразынын деннелин бедидеринге улуг ужур-дузалыг. Школага тыва дылды ооредири уругларга торээн дылынын дугайында эге чада билиглерни бээр, оске эртемнерни шингээдип алырынга дузалыг.

Тыва дылдын программалары школаларнын тургузуунун, сорулгаларынын база тыва дылдын болгаш ниити дыл эртемнин хогжулдезинин аайы-биле чаартынып турган.

Бо программаны 2-4 класстарның тыва дыл болгаш номчулга кичээлинге таарыштыр тургускан.

Тыва дылды ооредиринин сорулгалары:

- Хамааты мозу-шынар болгаш торээн чурттунга ынак болурунга кижизидер, торээн дылынга ынак, торээн дылын, чудулге-сузуглелин унелээрин медереп билиринге, чугаалажып билиринге болгаш торээн дылынга даяанып тургаш, оске-даа эртемнерни чедишкинниг билип албышаан, долгандыр турар амыдырал болгаш бойдус дугайында билиглерин калбартыр;
- Угаан -бодалын болгаш дыл-домаан сайзырадыр, медерелдиг, литературлуг дылдын нормаларын ажыглап тургаш, хостуг чугаалажып, бодунун бодалын шын чугаалап билиринге чанчыктырар;
- Тыва дылдын билиглерин шингээдип алыр, номчааш болгаш дыннаан чуулунун кол бодалын илередип билир;
- Уругларнын сос-домаан байыдар болгаш грамматиканын оске-даа хевирлерин чугаа-домаанга ажыглап шыдаар;
- Шингээдип алган аргаларын болгаш билиглерин херек кырында амыдыралга ажыглаар

Тыва дыл курзунун ооредилге планында туружу:

Базистиг өөрөдилге планында **торээн дылды** өөрениринге 4-кү класска 3 шакты берип турар: 2 шакты тыва дылды өөрениринге, 1 шакты торээн чугаа өөрениринге.

Өөреникчилерниң билиглеринге, мергежилдеринге болгаш чаңчылдарынга кол негелделер

Өөреникчилер 4-кү классты дооскаш, дараазында билиглерни шингээдип алган турар: өөренип эрткен чугаа кезектери болгаш оларның ылгавыр демдектери, чаңгыс аймак кежигүннер.

Өөреникчилерниң мергежилдери:

өөренип эрткен орфограммалар болгаш пунктуограммалыг (падеж кожумактары, укталган демдек аттарынын чогаадылга кожумактары, кылыг сөзүнүң үе кожумактары, эвилел чок база *ынчалза-даа, а, болгаш* деп эвилелдерлиг чаңгыс аймак кежигүннерге бижик демдектери) 60-70 хире сөстүг сөзүглелди чазыг чок, шын чараштыр дүжүрүп бижиир болгаш адап бээрге, бижиир;

оожум, аяк, дидим, каът дээн чергелиг сөстөрниң фонетика-графиктиг сайгарылгазы; сөстүң тургузуун сайгарары: дазыл, чогаадылга кожумаа, өскертилге кожумаа;

чугаа кезектериниң талазы-биле сайгарары: чүве аттарының санын, падежин, сан адының бөлүктөрүн, арынның ат оруннарының арнын, санын, кылыг сөстөрүнүң санын, арнын, үезин тодарадыр;

өөрөнгөн чугаа кезектерин харылзаалыг чугаага ажыглаар.

Домактар тургузарда чоок болгаш удурланышкак уткалыг чүве аттарын, демдек аттарын, кылыг сөстөрүн таарыштыр шилиир;

домактарның эң бөдүүн сайгарылгазын кылыр, оларның чугаалаар сорулгазының аайы-биле янзыларын, чугула болгаш ийиги черге кежигүннөрүн тодарадыр, домакта сөстөрүнүң аразында харылзаазын айтырыглар дузазы-биле илергейлээр;

хууда тургустунган план езугаар 80-110 хире сөстүг сөзүглелдин эдэртии, солун таварылга, хайгааралдар болгаш экскурсия дугайында улуг эвес чечен-чугаа бижиир;

хана солунга чүүл бижиир;

харылзажылганын дүрүмнөринге дүүштүр дилегни, четтиргенин, буруузун билингенин, чалалганы, байыр чедиришигин, чөпшээрешпезин илередир.

Эге школаны дооскан өөреникчилерниң белеткелинге негелделер:

Бот-тускайлан туннелдери:

-Төрөөн дылывыс харылзажырынын база мээ-медереливистиң шынарын көргүзөриниң кол чепсээ;

- Төрөөн дыл национал культуравыстың кол болуушкуну;

- Сагыш-сеткилди, бодалдарны илередиринге дылдың бай-байлаан, уран-чечен аргаларын чөптүг ажыглап билири;

- Төрөөн дылын улаштыр өөрениринге сонуургалын оттурары;

- Аас болгаш бижимел чугаага дылдың уран-чечен аргаларын чедимчелиг ажыглап билири.

-Төрөөн дылын сайзырадырынга. ону кадагалап арттыраарыга өөреникчиниң бот киржилгези;

- Аас чугаага дылдың уран-чечен аргаларын эстетиктиг талазынче угландыраары.

Метапредметтиг туннелдери:

А) Регулятивтиг

- өөренип турар эртеминиң тема, бөлүк аайы-биле кол сорулгаларын, утказын угаап билири;

- башкының удуртулгазы-биле бердинген даалгаларны күүседип өөренири;

-бот хыналданы, удур-дедир хыналданы болгаш орфографтыг, пунктуациалыг частырыгларны тып билирин боттандыраар.

-өөрөнгөн темазынга алган билиглерин түңнеп болгаш үнелеп билирин боттандыраары;

- аас болгаш бижимел чугааны дылдың негелдери-биле чогуур үезинде практика кырынга өскерттип болгаш ажыглап билири.

Б) Билдиг

- өөрөдиге даалгаларын күүседип турар үеде херек ужурулуг медээлерни немелде номнар, статьялар болгаш энциклопедиялардан тып билири;

-бодунуң назы-харыга дүүштүр янзы-бүрү словарьларга, справочниктерге даянып билири;

-дылдың негелдерин күүседирде янзы-бүрү схемаларны, модельдерни, символ- демдектерни ажыглап билири;

-белен таблицаларны, схемаларны, сөзүглелдерни немээри;

-дылдың адырлары: үн, үжүк, сөс тургузуу, чугаа кезээ, домак кежигүнү, бөдүүн домак дугайында алган билиглерин деңнеп, бөлүктөп, тып, ажыглап билири;

-алган билиглерин план болгаш таблица дузазы-биле системажыдып, бөлүктөп, түңнеп билири;

- сөсте орфограммаларны янзы-бүрү аргалар-биле хынап билири;

- номчаан сөзүглелдериниң кол утказын ылгап үндүрери;

- бодунуң чугаазын тода болгаш билдингир кылдыр дыңнакчыга дамчыдып билири;

- библиотека болгаш Интернет дузазы-биле херек билиглерни тып, ажыглап билири;

- аас болгаш бижимел чугааны шын болгаш медреселдиги-биле тургузуп билири;

- болуушкуннарны логиктиг (бодамчалыг) сайгарылгага даянып дамчыдып билири;
- алган медээлерни сайгарып, критикалап билири.

Предметтиг туннелдери:

- өөрөнгөн чугаа кезектерин адап билири;
- сөстүн уткалыг кезектерин (дөстөн аңгыда) аңгылап билири;
- практика кырынга билиглерин ажыглап билири;
- үннер болгаш үжүктөрдү, ажык болгаш ажык эвес үннерни;
- кыска, узадыр база өк-биле адаар ажык үннерни, күштүг база кошкак эжеш болгаш эжеш эвес (дүлөй болгаш ыткыр) ажык эвес үннерни;
- ажык эвес үннернин дүлөй болгаш ыткырын;
- чуве аттарын, демдек аттарын, кылыг сөстөрүн, сан аттарын (түң болгаш дугаар), арынның ат оруннарнын;
- эвилелдер болгаш артынчыларнын;
- дазыл, чогаадылга болгаш өскертилге кожумактарын;
- домактын чугула кежигүннерин (кол сөс биле сөглөкчини), ийги черге кежигүннерин (аңгылавайн);
- чаңгыс аймак кежигүннерлиг бөдүүн домактарнын;
- очулга болгаш тайылбыр словарьларнын;
- ийи составтыг бөдүүн домактарнын чижектерин;
- уругларга билдингир чогаалдарнын аттарын;
- чугаалаар сорулгазынын аайы-биле домактарнын үн аянын барымдаалап аңгылаарын;
- чуве аттарын тургузуунун аайы-биле сайгарары (хөйүнү санынын болгаш падеж кожумактарын аңгылаары);
- бөдүүн домактарда кол сөс болгаш сөглөкчини, сөс каттыжышкыннарнын база чаңгыс аймак кежигүннерни тодарадыры;
- өөрөнгөн орфограммалар болгаш пунктограммалар кирген 75-80 хире сөстүг сөзүглелди дыңнап тургаш, тода бижири;
- домак эгезинге база хуу аттарга улуг үжүктү бижири;
- сөс иштинге ажык эвес үннернин үжүктөрүн дакпырлап бижири;
- сөс эгезинге **т-д, п-б** бижири;
- чаңчыл ёзугаар дүлөй т бижиир сөстөрүн;
- **-дыр, -дир, -тыр, -тир, -ла, -ле ...** дээн чижектиг артынчыларнын шын бижилгези;
- дефистеп бижиир нарын сөстөрүн;
- домак сөөлүнгө улуг сек, айтырыг болгаш кыйгырыг демдектерин салыры;
- чаңгыс аймак кежигүннерни чартык сек-биле аңгылаары;
- минутада 100 хире сөстүг сөзүглелди шын, тода медреселдиг номчууру;
- сөзүглелче айтырыглар салып билири;
- сөзүглелди уткалыг кезектерге чарары база бөдүүн план тургузары;
- план ёзугаар сөзүглелдин утказын дамчыдары (чугаалаары); номчаан чогаалынын дугайында чугаалап билири

Материал-техниктиг болгаш информация техниктиг хандырылгазы

Уругларнын шингээдикчи болгаш чогаадыкчы чоруун сайзырадырынын шиитпирлээри-биле янзы-буру дидактиктиг, информациялыг материалдарны (энциклопедиялар, словарьлар, Интернет-ресурсар, электроннуг ооредилге ному) дээш оон-даа оске материалдарны ажыглаарын сумелээр.

<http://irnsh.ru/>

Календарь-тематиктиг планнаашкын

Кич ээлд иң дуга ары	Кичээлдің темазы	Шагы	Эрттирер хүнү	
			План	Фактический
1	Домак. Медээ, айтырыг, кыйгырыг домактары. Харылзаалыг чугаа.	1	05.09	
2	Домак кежигүннери. Домактың чугула кежигүннери. Сөс каттыжыышкыны.	1	07.09	
3	Сөзүглел. Сөзүглелдің хевирлери.	1	12.09	
4	Үннер болгаш үжүктөр. Слог.	1	14.09	
5	Ажык эвес үннерни дакпырлап бижири.	1	19.09	
6	Күштүг болгаш кошкак ажык эвес үннер.	1	21.09	
7	Хыналда диктант	1	26.09	
8	Частырыглар-биле ажыл. Катаптаашкын.	1	28.09	
9	Сөс тургузуу (составы). Дазыл болгаш төрөл сөстөр	1	03.10	
10	Кожумактар. Ниити билиг.	1	05.10	
11	Чогаадылга кожумактары.	1	10.10	
12	Чогаадылга кожумактары.	1	12.10	
13	Хыналда диктант «Демниг ажыл»	1	17.10	
14	Частырыглар –биле ажыл.	1	19.10	
15	Оскертилге кожумактары.	1	24.10	
16	Оскертилге кожумактары	1	26.10	
17	Дефистеп бижиир нарын сөстөр.	1	07.11	
18	Частырыглар-биле ажыл Домак. Нарын домак.	1	09.11	
19	Чангыс аймак кежигүннерлиг домактар	1	14.11	
20	Чангыс аймак кежигүннерлиг домактар.	1	16.11	
21	Чангыс аймак кежигүннерниң холбажыр аргалары. Дорт чугаалыг домактар.	1	21.11	

22	Чугаа сайзырадылгазы. Эдертиг	1	23.11	
23	Диалог.Сөзүглел. Сөзүглелдин темазы, кол бодалы.	1	28.11	
24	Хыналда диктант.	1	30.11	
25	Частырыглар-биле ажыл. Катаптаашкын.	1	05.12	
26	Чүве адының утказы болгаш харыылаар айтырыглары.	1	07.12	
27	Чүве адының падежтерге өскерлири. Чангыстың саны.	1	12.12	
28	Адаарынын падежи. Хамаарыштыларының падежи. Бээриниң падежи. Онаарының падежи.	1	14.12	
29	Турарының падежи. Үнериниң падежи. Углаарының падежи.	1	19.12	
30	Хөйүнүң санында чүве аттарының падежтерге өскерлири. Чүве адының хамаарылга хевири.	1	21.12	
31	Орус дылдан үлегерлеп алган сөстөрниң падежтерге өскерлири. Хыналда ажыл «Чүве ады».	1	26.12	
32	Демдек адының утказы болгаш харыылаар айтырыглары. Демдек аттарының чүве аттары-биле холбаазы.	1	28.12	
33	Укталбаан болгаш укталган демдек аттары. Удурланышкак болгаш чоок уткалыг демдек аттары.	1	09.01	
34	Хыналда диктант	1	11.01	
35	Частырыглар-биле ажыл. Катаптаашкын. Чартык чылда өөрөнгенин катаптаар	1	16.01	
36	Сан адының утказы болгаш айтырыглары. Түң болгаш дугаар сан аттары.	1	18.01	
37	Сан аттарын чүве аттары-биле ажыглаары.	1	23.01	
38	Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг.	1	25.01	
39	Частырыглар-биле ажыл. Ат орнунуң дугайында ниити билиг. Ат орнунуң арыннары болгаш саны.	1	30.01	
40	Арынның ат оруннарының падежтерге өскерлири. Морфологтуг сайгарылга	1	01.02	

41	Ат оруннарынга катаптаашкын. Карточкалар-биле ажыл.	1	06.02	
42	Чугаа сайзырадылгазы. Чурук-биле ажыл. «Кыжын куштарга болгаш дириг амытаннарга мээң дузам».	1	08.02	
43	Хыналда диктант.	1	13.02	
44	Частырыглар-биле ажыл. Кылыг сөзүнүң дугайында ниити билиг.	1	15.02	
45	Кылыг сөзүнүң үелерге, арыннарга болгаш саннарга өскерлири.	1	20.02	
46	Кылыг сөзүнүң амгы үези. Кылыг сөзүнүң эрткен үези. Кылыг сөзүнүң келир үези.	1	22.02	
47	Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг.	1	27.02	
48	Частырыглар-биле ажыл. Кылыг сөзүнүң дужаал хевири. Кылыг сөзүнүң даар хевири.	1	29.02	
49	Чугаа сайзырадылгазы. Эдертиг.	1	05.03	
50	Кылыг сөзүнүң дугайында алган билиглерин быжыглаары. Морфологтуг сайгарылга.	1	07.03	
51	Сагындырыглыг диктант. «Куску чуртка». Кылыг сөзүңге катаптаашкын.	1	12.03	
52	Частырыглар-биле ажыл. Кылыг сөзүңге катаптаашкын.	1	14.03	
53	Хыналда диктант	1	19.03	
54	Частырыглар –биле ажыл. Чугаа кезектерин катаптаар	1	21.03	
55	Наречие дугайында билиг.	1	02.04	
56	Чугаа кезектеринге катаптаашкын.	1	04.04	
57	Домак. Нарын домак.	1	09.04	
58	Домактын чугула болгаш ийиги черге кежигүннери. Чангыс аймак кежигүннерлиг домактар	1	11.04	
59	Дорт чугаалыг домактар.	1	16.04	
60	Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг. «Хемге».	1	18.04	
61	Сөс. Сөстүң тургузуу.	1	23.04	
62	Кошкак ыыткыр болгаш кошкак дулей ажык эвес үннерни шын бижири	1	25.04	
63	Чугаа кезектерин ылгап тывары	1	30.04	
64	Чуве адының дугайында өөрөнгенин катаптаар. Чугаа сайзырадылгазы. Эдертиг	1	02.05	

65	Демдек адынын дугайында өөрөнгенин катаптаар	1	07.05	
66	Хыналда диктант.	1	14.05	
67	Сан адынын дугайында өөрөнгенин катаптаар.	1	16.05	
68	Ат орнунуң дугайында өөрөнгенин катаптаар.	1	21.05	